

YAPISAL ELEŞTİRİDE YENİ BİR ATILIM

Berke Vardar

İnsan Bilimlerinde Yapısalcılık

İnsan bilimleri alanında yüzyılımızı tanımlayan başlıca akım ve en kesin bilimsel yöntem *yapısalcılıktır*.

Yapısalcılığın kilit taşı *yapı* kavramı, ana ilkesi ise *iç inceleme* kuralıdır. Yapı özerk bir bütündür: Değerini birbirinden alan, aynı anda bir arada bulunan eşzamanlı öge ya da olguların ördüğü, türlü düzeylerde kurulan bağlantıların dokuduğu, belirlediği bir bütün. İç inceleme ilkesi, bütünün bu özelliklerinden doğan, uyulması zorunlu bir araştırma koşuludur. Hangi alanda, hangi dalda olursa olsun, inceleme yapı düzleminde yürütülmedi mi, iç inceleme ilkesine uyulmadı mı gerçeğin özüne ulaşmak, aldatıcı görüntüleri aşarak temele inmek olanaksızdır. Yüzeyde kalmak, dış görüntülerle yetinmek, birbiriyle ilişkisiz ögelerde takılıp kalmak kaçınılmaz bir sonuçtur. Bundan ötürü, araştırmacının düzensiz, karmaşık bir olaylar yığını altında ezilmemek, önemliyi önemsizden, belirginini belirsizden ayırabilmek için yapısalcı olması kesin bir zorunluktur. Yapının iç düzenine yönelmek, dışta kalan etkenlerden incelemeyi ilk elde arıtmak, gerekirse bunları sonradan yapının gösterdiği yönde değerlendirmek, sürede olsun, uzamda olsun bağımsız bütünle yetinmek başlıca tutarlılık ve geçerlik ölçütüdür.

Üstün bulduruculuk ve açıklayıcılık niteliğini önce dilbilim konusunda tanımlayan yapısalcılığın oluşumunda İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure bir dönüm noktası sayılır. XX. yüzyıl başlarında bu bilginin ortaya atıldığı ya da yeniden ele alarak tanımladığı *dil yetisi, dil, söz, gösterge, gösteren, gösterilen, eşzamanlılık, artzamanlılık, bağıntı, biçim, karşılıklık, ayrılık, değer, saymacalık, göstergebilim, dizge* (sonraki araştırmalarda *yapı*) v.b.

1. Bkz. M. Corvez, *Les Structuralistes*, Paris, Aubier-Montaigne, 1969, s. 17.

işlemsel kavramlar², bunlara yakından bağlı araştırma ilkeleri, Saussure'den esin alınarak girişilen sesbilim, biçimbilim, sözdizimi, anlambilim, sözcük-bilim çalışmaları, N.S. Trubetzkoy, R. Jakobson, L. Hjelmslev, V. Bröndal, L. Bloomfield, Z.S. Harris, A. Martinet, N. Chomsky, A.-J. Greimas gibi kuramcıların katkılarıyla aynı doğrultuda yaratılan yeni yeni kavramlar (*değiştirim, belirginlik, indirgeme, anlatım, dağılım, dönüşüm, üreticilik, çift eklemlilik*, v.b.) düşünce ve bilim evreninin görünümünü baştan başa değiştirmiştir. Bu gelişimin doğal sonucu olarak, XIX. yüzyılın bilimsel incelemelerde geçerlik ilkesi olarak benimsediği *evrim* kavramı, tarihsel boyut ve öğelerin tek tek incelenmesi ilkesi önemini yitirmiş, bir bilginin de dediği gibi, insan bilimlerinde «simya» düzeyinden gerçek bilim düzeyine doğru bir sıçrama olmuştur³. Bu sıçrayış görüldüğü gibi doğrudan doğruya dilbilimcilerin yarattığı ya da yeniden tanımladığı 30-40 temel sözcüğün bilimsel dolaşıma girmesine bağlı bir olgudur.

Yöntemindeki kesinlik, özellikle de sesbilim alanında varılan sonuçların inandırıcılığı ve evrensel bir uygulamaya yatkınlığı dilbilime örnek bilim niteliğini kazandırmıştır. Dilbilimden esin alan insan bilimciler, inceleme konuları görünüşte değişik olmakla birlikte, aynı yöntem çevresinde toplanarak üzerine eğildikleri gerçekleri birer «dil» gibi ele almaya başlamışlar, toplumsal göstergeler, simgeler, akrabalık ilişkileri, yemek ve giysi dizgeleri, söylenceler (mitoslar), ulaşım belirtkeleri (trafik işaretleri), v.b. aynı türden bir yaklaşımla kavranmaya çalışılmış, benzer ilke ve işlemler aracılığıyla dilbilimle öbür insan bilimleri arasında sağlam bir köprü kurulmuştur. Böylece, her türlü oluşun, sürecin altında yatan dizgeyi, yapıyı açıklamak, olay ve olguların ardında yatan temel gerçeğe ulaşmak genel bir amaç olarak benimsenmiştir.

Bütün bu nedenlerden ötürü, yüzyılımız yapısalcılık çağı sayılmaktadır.

Yapısalcılık ve Yazınsal Eleştiri

Yöntem alanında gerçekleştirilen bu devrimsel yenilenme yazın (edebi-

2 F. de Saussure'ün tanımladığı kavramlar için bkz. B. Vardar, *Ferdinand de Saussure ve Dilbilim Kavramları*, İstanbul, Yeni İnsan yayınları, 1971.

3 N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, 2. baskı, Paris, Klincksieck, 1957, s. XVII. Bu bilginin adı Fransızcaya değişik biçimlerde aktarılmıştır. Biz anılan çevirideki yazımı benimsiyoruz. Türkçede ise, çevriyazım (transliterasyon/transkripsiyon==çevriyazı) gereği Trubetzkoy biçimini kullanıyoruz.

yat) eleştirisini de yakından etkilemekte gecikmemiştir. Böylece, yazınsal ürünleri göstergelerden oluşan, iç bağıntıların belirlediği birer «dil» gibi ele alan yeni bir eleştiri türü doğmuştur: Yapısal eleştiri. Başlıca araştırma yöntemi olarak benimsenen yapısal yöntem aracılığıyla yazınsal yapıt kendi içinde, kapsadığı iç anlamlar, ördüğü iç bağıntılar açısından bağımsız bir veri, özerk bir bütün, kapalı bir dizge, dile benzer bir göstergeler düzeni olarak ele alınmaya başlanmıştır. Saussure'un dil üstüne söyledikleri bu alanda da geçerli sayılarak yapıt «adeta karmaşık terimlerden başka terimi bulunmayan bir cebir», «neresinden bakılırsa bakılsın, hiç bir zaman yalnız bir olgu» ile karşılaşılmayan, «töz»lerden değil de «biçim»lerden oluşan, «her zaman ve her yerde, birbirini koşullandıran terimlerin kurduğu aynı karmaşık denge»yi sunan⁴, bundan ötürü de yalnız «kendisi içinde ve kendisi bakımından» incelenecek bir konu olarak görülmüştür. Doğrudan doğruya yapıttaki iç ilişkilerin ördüğü anlam ve anlatım ağına yönelişle birlikte tarihsel inceleme yöntemi geçerliğini yitirmiş, yapıtı aydınlatmak üzere baş vurulan yazarın yaşamöyküsü, yararlandığı kaynaklar, v.b. sorunların önemi son derece azalmıştır. Özellikle R. Barthes, T. Todorov, A.-J. Greimas, G. Genette gibi araştırmacıların kuramsal açıklama ya da uygulamalı çalışmalarıyla yapıtın kapsadığı anlam ve kavram evreni anlambilimden örnek alınarak incelenmiş, anlatı ve anlatım düzeniyse sözdizimi kalıplarından esinlenen bir yaklaşımla belirlenmeye çalışılmıştır. 1915'lere doğru genel olarak anlatıları, özel olarak da edebiyat yapıtlarını sözdizimi açısından inceleyen V. Propp gibi Biçimcilerin⁵, bir bakıma sesbilimi etkileyen, ama uzun süre unutulmuş çabaları da böylece yeniden değerlendirilme olanağını bulmuştur.

Yapısal eleştiriye göre dış etkenler ve tarihsel boyut üstüne ne denli ayrıntılı bilgi toplanırsa toplansın, gene de yapıtın öz yapısına ulaşılamaz. Çünkü dış inceleme de, tarihsel boyut da yapıttan kopuk bir gerçeği yansıtır, incelenecek konunun çevresinde dolanır, yapıtın kabuğunu kırıp içine giremez, özsuya, iç evrene ulaşamaz.

Geçerliğini iç inceleme ya da betimlemenin tutarlığında bulan yapıtsal eleştiri geleneksel nesnellığı, doğrulanamaz önyargılara dayanan beğeni ölçütünü, tekyönlü düz yorum ilkesini aşar; tümü açıklayıcı, çokyönlü bir

4 F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, T. De Mauro'nun eleştirmeli basımı, Paris, Payot, 1972, s. 167.

5 Bkz. T. Todorov, *Théorie de la littérature*, Paris, éd. du Seuil, 1965.

yaratım eyleminde karar kılar. Bölük pörçük bir örneklemeyle yetinmeyen yapısalcı eleştirimen bütünü kucaklar, inceleme konusuna giren her örneği değerlendirir, böylece yapıtın ilk dilinden yeni bir ilişkiler bütünü türetir⁶. Elde edilen görüntü yüzeysel bir yansıma değil, gerçeği kökünden kavrayan dönüşük bir yansımadır⁷. Değerlendirmede uyulan ilk kural, yapıtaki her şeyin bir anlamı olabileceği ilkesidir. Nasıl bütün tümceleri açıklayamayan bir dilbilgisi eksik, kusurlu sayılırsa, ele alınan bütün sözleri, kavramları anlaşılır kılmayan bir değerlendirme de yetersiz ve başarısız sayılır⁸. Biçimlere dayanarak öğelerin görevlerine, işlevlerine ulaşmak, yüzeysel düzenden derin yapıya varmak «anlamlandırma» çabasının başarısına bağlı bir olgudur.

Yazınsal eleştirideki yenileniş, genellikle öznel, doğrulanamaz, izlenimci yargıların egemen olduğu bir alanı kesin ilkelere bağlı bir bilim olma yoluna sokmuş bulunuyor. Daha çok dural incelemelerden oluşan birinci tür yapısalcılıktan üretici-dönüşümsel kurallara yönelen ikinci tür yapısalcılığa son zamanlarda yazın araştırmalarında da geçilmesi, birçok direnmeye karşın başarıyla izlenen doğrultu, varılan olumlu sonuçlar yakın gelecekte belki de bir *yazınbilimin* doğacağını göstermektedir.

Tahsin Yücel'in Yapısal Eleştiriye Katkısı

Kuramsal açıklamalar tanıtlayıcı örnek ve uygulamalarla desteklenmedikçe yetersiz kalırlar. Özellikle yeni bilimsel yaklaşımlarda uygulamaya büyük görevler düşer. Onun tanıtlayıcı, doğrulayıcı, zaman zaman da düzeltici eylemiyle kuram sağlam bir temele kavuşur. Açıkları kapamak, boşlukları doldurmak, soyut yargı ve ilkeleri somut koşullara uydurmak, gereğinde yeni yeni kuramsal sonuçlara ulaşmak uygulamadan beklenen başlıca katkılardır.

Kanımızca, yapısal eleştiri, son yılların en değerli ve en ilginç katkılarından birisini, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Tahsin Yücel'e borçludur. Gerçekten de bu araştırmacı, *Figures et messages dans la Comédie humaine*⁹ (İnsanlık Komedyasında Yüzler ve Bildiriler) adlı

6 R. Barthes, *Critique et vérité*, Paris, éd. du Seuil, 1966, s. 64.

7 *a.g.y.*, s. 64.

8 *a.g.y.*, s. 65.

9 Paris, Mame, 1972.

incelemesiyle dilbilim ilkelerinden yararlanılarak yürütülecek yazınsal araştırmaların ne denli başarılı olabileceğini son derece özgün bir biçimde tanımlayarak genel kurama yeni bir boyut ve alan kazandırmış bulunuyor.

Honoré de Balzac'ın yarattığı İnsanlık Komedyası'nın 88 kapılı görkemli yapısında yer alan kişilerin yüz ve bedenlerini kendine özgü bir dil gibi inceleyen Yücel, üzerine eğildiği örnekler bütünündeki öğeleri bağıntı ve görevleriyle tanımlamak için yapısal işlemleri uygulamış, incelemenin zorunlu kıldığı bütün koşulları ustalıkla yerine getirmiştir. Tümü kapsayan, ele alınan bütünle yetinen bir iç betimleme, eşzamanlı bir yaklaşım, işlevsel ya da görevsel öğelerin belirgin niteliklerine, bunların kurduğu karşıtlık ve özdeşlik ilişkilerine dayanan bir indirgeme ve soyutlama işlemi, v.b. araştırmanın yöntemsel temelini oluşturmaktadır. Yazarın genel yapıyı sunuşunda öykücülüğünü sezmemek de olanaksız. Söz konusu özellik yapıta bir nitelik daha kazandırmakta, bilimsel açıklamaları sanatlı bir geliştirmeye dönüştürmektedir. Yazarın, anadili olmayan bir dil aracılığıyla ulaştığı bu sonuç bilimsel başarıyı sanatsal başarıyla bütünleşmiş oluyor.

Yücel'in ortaya koyduğu yapısal bütünde «beden» bir anlamlar burcu, karmaşık bir bağlantılar ağı, değişik anlam düzeylerinde eklenilen bir alandır (s. 17). Hem düzenlamları dile getirir, hem de yan anlamları iletir. Balzac'ın betimlediği yüz ve bedenler böylece bütün bir kişiliği özetleyen, kişiliğin türlü özelliklerini yansıtan bir bildirim niteliği kazanır. Dilbilimde nasıl tek tek ele alınan öğelere, birimlere kesin bir anlam verilemezse, nasıl «anamlı birimleri yapı düzleminde aramak»¹⁰ gerekirse, yüz ve beden göstergeleri alanında da durum aynıdır. Bunlar da özel ekleniş ve işleyiş yasaları, kuralları olan bir dizge kimliğiyle ortaya çıkarlar.

Bu çalışma varsayımından kalkan Yücel «Yüz ve Yazı» bölümünde indirgeme işlemlerini gerçekleştirir, birçoklarının sandığı gibi kişileri oluşturan çizgilerin sınırsız olmadığını tanıtlar. Gerçekten de, yalnız «baş»a ilişkin betimlemeler bile varılan bu yargıyı doğrulamaya yeter. Genel olarak BAŞ, saçlar, kulaklar, alın, yanaklar, elmacık kemikleri, GÖZLER, kaşlar, kirpikler, göz kapakları, göz akı, iris, göz bebeği, BURUN, AĞIZ, dudaklar, dişler, ÇENE göz önünde bulundurularak yapılan açıklamalar, H. Altszyler gibi araştırmacıların nesnel sanat kavramına dayanarak ayrıntılı betimlemelerden söz etmelerinin ne denli yersiz olduğunu tanıtladığı gibi be-

10 A.-J. Greimas, *Sémantique structurale*, Paris, Larousse, 1966.

timlemelerdeki benzersizlikleri de ortaya koyar. Örneğin, genel görünüm bakımından Rastignac'ı yalnızca üç öge tanımlar (saçlar, yüz, gözler), buna karşılık C. Maupin'i, dişler dışında kalan bütün öğeler. Temelsiz yargıları böylece çürüten Yücel, Balzac'ta bu tür betimlemelerin yapı içinde yapı kurduğunu (s. 32), anlatının artzamanlılığıyla betimlemenin eşzamanlılığının karşıtlaştığını belirtir. Gerçekten de, anlatı süre içinde gelişir, oluşurken, betimlemede süre askıya alınır, dondurulur. Bütün anlatı boyunca varlığını duyurur betimleme, yolda yeni yeni katılmalarla, yeni yeni özelliklerle bütünlenir. Böylece «betimleme sürekli biçimde yenilenen bir söyleşi kurar anlatıyla, kişilerle, okuyucuyla» (s. 33). Dilin çizgiselliği içinde erir, kesintili bir görünüm kazanır. Uzunluk ya da kısalığı hiç bir önem taşımaz. Önemli olan belirgin özellikler, yansıyan içeriktir. R. Barthes'ın da belirttiği gibi, bu düzlemde de anlam yinelemeden doğmaz¹¹, belirgin özelliklerden doğar. Bir kez bile kullanılan yoğun öge, bin kez yinelenen kişisiz ögeden daha önemli, daha anlamlı olabilir. Balzac'ın dünyasında bu belirgin özellikler kişilerin hem varoluş ve görünüşlerini, hem de bir anlık durumlarıyla geçmişlerini belirtir, açıklar, ele verirler. Böylece sınırlı sayıda ayırıcı özellik, sınırsız gibi gelen bir yığın gerçekleştiriminin temelinde yatan dizgeye bağlanmış olur.

Her somut gerçekleşmenin soyut ve derin bir temel yapıya dayandığı varsayımını içeren incelemenin «Yüz ve Yazgı» bölümünde başlıca çizgiler görevsel nitelikleriyle ele alınarak bedeni oluşturan öğeler arasındaki dayanışma, bütünü parçayı, parçanın bütünü yansıtmaları üzerinde durulur. Türü dağılımların yalınlaştırılması sonucunda ana çizgiler üçlü bir bütünde toplanır: «eğri»/«çıkıntılı»/«köşeli». Biçim düzleminin bu üçlü karşıtlığı öze ilişkin yeni bir üçlü karşıtlıkla («akışkan»/«yumuşak»/«kuru») birleşerek altı özellikli bir yapı kurar (s. 75). Bu öğeler türlü kaynaşmalarıyla kahramanların kişiliklerini açıklayıcı bir görev yüklenirler. Örneğin, «kuru» ve «köşeli» birleşiminden cimriler, tefeciler, kıskançlar, tutkulara kapılmış, soyut eğilimli kişiler doğar. Buna karşılık, «çıkıntılı» ve «yumuşak» birleşiminden yaşamın tadını çıkaran, somut eğilimli kişiler oluşur. Kısacası bu özellikler kişilerin yazgısını açığa vurur. Yüz ve beden çizgileri düzgün ve bakışlı eğrilerden oluşan kişiler meleksi bir yaradılışın, tersine yumru yumru, geniş çizgilerden oluşan kişiler içgüdülere tutsaklığın ürünüdürler. Çizgilerin dağılışı ayrıntıları ortaya koyar. Ayrıca bir insanda üç türlü çiz-

11 a.g.y.

gi de görülebilir. Alın, yüz, burun, ağız, çene, el; v.b. bu üç biçimden birine bağlanarak anlam kazanır. Biçim ölçütüne boyut («genişlik»/«uzunluk»), konum, v.b. eklenerek kahramanların yazgısını belirler. Türlü özelliklerin değişik birleşimlerinden başlıca beş tür ortaya çıkar: Düzenli ve dengeli, kıvrımlı biçimleri olan, düşe dönük, edilgen kişi(erdışı); köşeli ve dar çizgilerin tanımladığı kuru, soyut kişi; yumuşak ve çıkıntılı çizgilerin tanımladığı, gündelik yaşamın tadını çıkarmaya yönelik kişi; uçlara doğru genişleyen, köşeli çizgilerin belirlediği, yaşamını çalışmakla geçiren kişi; son olarak da, yukarıya doğru genişleyen bedeni kıvrımlı ve köşeli çizgilerle biçimlenen yaratıcı ya da ozan (s. 116).

Yücel'in saptadığı özellikler yalnız yazgıyı değil, yaşamı da yansıtır. İncelemenin «Yüz ve Yaşam» bölümü bu sorunu ele alır ve aydınlatır. İleri bir yapısalcılık anlayışının sonucu olarak Yücel yalnız dural yapıyı belirlemekle yetinmez, türlü çizgilerin değişim ve dönüşümleriyle ilgilenerek yapının devingen görünümünü, «üretici» düzenini kavramaya da çalışır.

Oğeleri devingenlikleri içinde ele alan yazar bu arada birçok yanlış yargıyı da düzeltir. Örneğin, A. Béguin'e karşı çıkararak beden ve ruh ilişkilerinin tanımlanabilir, belirlenebilir olduğunu tanıtlar. Balzac'ın çizgilerindeki, bu çizgilerin oluşturduğu yüzlerdeki gerekirciliği ortaya koyar (s. 140), yaşam içinde beliren değişimlerin yüzün temel yapısını etkilemediğini saptar (s. 146). Gerçekten de, kişilerin yüzlerindeki değişimler birer örtü gibidir, yüze kalır, özü başkalaştırmaz. Çünkü yazgı belirtileriyle yaşam belirtileri birbirini bütünler, karşılaştıklarında bile kişiyi daha iyi tanıma-ya yardımcı olurlar. Girintili ya da çıkıntılı bütün biçimler, açıkly koyulu, parlak ya da donuk bütün renkler türlü birleşim ve karşıtlıklarıyla yüzü gerçek bir maskeye dönüştürürler (s. 176).

Yapıtın «Yüz ve Söz» bölümünde yazar, belirlediği özel çizgi dilinin nasıl yalın bir mantık tutarlılığı içinde birbirini izleyen, dönüp dolaşıp yeniden yüze çıkan sınırlı sayıda ayırıcı özellikten oluştuğunu gösterir (s. 205). C. Lévi-Strauss'un sık sık kullandığı «doğa»/«ekin»(kültür) karşıtlığından yararlanarak, kişilerin «doğa» düzeyinden «ekin» düzeyine geçişleriyle doğal yüz dillerini yapay bir dile dönüştürmeleri üzerinde durur, yüzün nasıl maskeleştiğini anlatır (s. 211). Ama bu dönüşüm özü etkilemez, yalnızca konumsaldır.

Son derece değişken, oynak ve anlam dolu yüzleriyle Balzac'ın kahramanları yazgı ve yaşamlarını, geçmişleriyle geleceklerini ortaya koymak-

la kalmazlar; gerçek kişilikleriyle eğreti kimliklerini, göstermek istedikleri yanlarıyla, gizlemeye, örtmeye kalkıştıkları yönlerini de açığa vururlar (s. 213). İç içe bir maskeler sonsuzluğu sunan yüz böylece doğal belirtiler düzlemi olmaktan çıkar, toplumsallaşır, gerçek dille özdeşleşir, hem doğruyu, hem yalanı iletir.

Yücel, incelemesinin son bölümünde («Söylence ve Yüz»), ele aldığı yüzlerin, söylencelerle aynı özellikleri paylaştığını gösterir. Gerçekten de, her yüz bir «anlatı»yı dile getirir, bir söylence gibi «işler» (s. 222). Böylece araştırmacı, öznel yargılar, izlenimci yorumlar, kişisel yakıştırmalar altında kaybolmuş bir gerçeği daha yüzeye çıkarmaktadır. Bu gerçek şu yarıda en yakın anlatımını bulur: Balzac bir söylence yaratıcısıdır (s.223). Sık sık dış dünyanın, toplumsal yaşamın sunduğu görünüme, tarihsel gerçekliğe baş vurmaktan amacı, bu yoldan okuru, yarattığı «yazılı» evrene kapamak ve tarihin yerine romanı geçirmektir.

İnceleme böylece yapıtı yazarla değil, yazarı yapıtla aydınlatmakta, iç bağıntıların kılavuzluğunda, son derece tutarlı açıklama ve ustaca düzenlemelerle adım adım ilerlemekte, sonunda da, ele alınan bütün beden ve yüzlerin yaratıcısına, Balzac'a yapısal bir zorunlukla ulaşarak noktalanmaktadır.

Daha önce XX. yüzyıl Fransız romancı ve denemecilerinden Georges Bernanos'a ilişkin bir başka yapısal incelemeyle bilim dünyasının dikkatini çeken T. Yücel, o çalışmasında da dilbilim ilkelerine dayanarak yapıtı kendi kendisiyle aydınlatma amacını gütmüş, C. Lévi-Strauss'un yolundan giderek bu bilginin söylence «okuma»ları için önerdiği yöntemi Bernanos evreninde denemişti¹². Nasıl Lévi-Strauss söylenceyi «anlatmak» için soldan sağa, yukardan aşağı doğru artzamanlı bir yol izler, «anlamak» için ise bağıntılı öğeleri bölümlere ayırarak eşzamanlı bir okumaya yönelirse, Yücel de Bernanos'u «anlamak», onun yapıtlarındaki bağıntıları kavramak için eşzamanlı okuma yolunu seçmiş ve Bernanos'un yarattığı evreni iki temel kavrama indirgemıştır: «yaşam» / «ölüm». Türli kullanımlara, sözcüklerin yüklemelerine dayanarak «yaşam»ı «ateş», «söz ve bağıntı» ile, «ölüm»ü ise «sü», «sessizlik ve yalnızlık» ile özdeşleştirmiş, ayrıca «ölüm»e açılan «yalan»ın «hastalık» ve «umutsuzluk»la özdeşleştiğini

12 *L'Imaginaire de Bernanos* (Bernanos'un İmgeler Düzeni), İstanbul, İ.U. Edebiyat Fakültesi yayımları, 1969.

ortaya koymuş, «yaşam» ile «ölüm» ün «yeryüzündeki yaşayışımız» da ortak bir payda bulduklarını tanıtlamıştır. Bir başka deyişle, Bernanos'un yapıtından süzülen derin anlam, yaşamın da ölümün de yeryüzündeki yaşayışımızın içinde bulunduğu inancıyla açıklanır. «Ölüm» bir «durma», «kapanma»; «yaşam» ise «açıklık», «hareket», «bağıntı» demektir. Ölmüş kişinin eşanlamlıları «ceset», «hayvan» ve «ihtiyar», bunların karşıtları ise «canlı», «insan» ve «çocuk»tur. Bütün bu ilişkilerden Bernanos'a özgü kavramsal bir evren oluşur.

Bu çalışmasının içerdiği yöntemsel varsayımları yeni incelemesiyle bir kez daha doğrulayan T. Yücel, ele aldığı öğelerin yapısal görünümünü ayrıntılarıyla ortaya koyduğu gibi bunların eklemlenmiş ve dönüşüm düzenlerine de gerekli yeri vermiştir. Yöntem alanında gerçekleştirilen bu ilerleme yapısal eleştiri bakımından güçlü bir atılımı dile getirmektedir.

Figures et messages dans la Comédie humaine gibi A.-J. Greimas'ın anlambilim kuramından yararlanan, aynı yapıt gibi Mame yayınevini «Univers sémiotiques» (Gösterge Evrenleri) dizisinde yer alan bir başka «içerik biçimi» incelemesi¹³ Yücel'in başarısını daha iyi değerlendirmemizi sağlamaktadır. Gerçekten de, Baudelaire'in *Les Fleurs du mal*'ine ilişkin çalışmasında C. Zilberberg yapısal bir okuma denemesine girişmekte, ne var ki söz konusu yaklaşım, yöntemi gereç bütününe eğreti bir biçimde yapıştırılmaktan, bir tür yakıştırma olmaktan öteye pek gidememektedir. İncelenen gerçekle uygulanan yöntem yazarın tüm çabalarına karşın birbirinden kopuk kalmakta, bir türlü birbiriyle çakışmamaktadır. Zilberberg'in denemesi, yapısal uygulamada araştırmacıya düşen görev ve sorunun ne denli büyük olduğunu karşıt yoldan tanıtlayarak Yücel'in başarısını kanımızca daha bir yüceltmektedir.

Dilin insana ilişkin olaylar içindeki yerini belirlemek isteyen F. de Saussure'ün, kendisinden önceki bazı bilginlerde de raslanan bir görüşten kalkarak tasarladığı *göstergebilim* (semyoloji)¹⁴ yeni yeni katkılarla beslenerek günümüzdeki ileri aşamasına ulaşmış ve yazımsal ürünleri de birer göstergeler dizgesi olarak ele almaya başlamıştır. Kimine göre yalnız bilendirim amacı güden olayları, kimine göre de anlam içeren tüm olguları in-

13. *Une Lecture des Fleurs du mal*, 1972.

14. F. de Saussure, *a.g.y.*, s. 32-35.

celemesi gereken¹⁵ bu bilim, konu yönünden bir bakıma dil olaylarını da kapsamına almakla birlikte, yöntem açısından dilbilime bağlanmaktadır. İşte, Yücel'in yaklaşımı, incelenen özel konunun sınırlarını aşarak dilbilim yönteminin evrensel geçerliğini de dolaylı yoldan taütlayan bir uygulamadır ve yapısal yöntemin sanat ürünlerini incelemekte kullanılmasını kuşkuyla karşılayanları, daha da ileri giderek kınayanları uyaracak, uyandıracak niteliktedir. Yazınsal yapıtları genellikle *içerik/biçim* karşıtlığının kısır döngüsüne kapılarak kendilerince değerlendirmeye kalkışanlar, sorunu *anlatım/içerik* ikilisi çerçevesinde ele alsalar, anlatımın da içeriğin de birer *töz/biçim* karşıtlığı kapsadığını bilseler, yapısal yaklaşımın, hangi anlamda bir biçimi incelediğini sezecekler, dilbilim ilkelerinin niçin çok geniş kapsamlı bir uygulamaya yatkın olduğunu, neden bilimsellik ve nesnellik koşulu sayıldığını kavrayacaklar, hele siyasal kökenli kaygılarla bu türlü sorunlara eğilmeyenin nasıl bir bilimsel sapkınlık ve kişisel saplantı olduğunu görecekler. Ama şimdilik kısır döngüden kurtulamıyorlar.

Hiç kuşku yok ki, yapıtların göstergeler aracılığıyla ürettiği derin anlamları, tümce-ötesi eklemelişleri, üretici ve dönüşümsel olguları belirleyerek her türlü yazınsal anlatım ve içerik biçimi sorununu aydınlatacak, bunları genel ilkelere indirgeyecek bir bilim (yazınbilim) ancak ve ancak Yücel'in gerçekleştirdiği türden yoğun çalışmaların ürünü olacaktır. Böylece dilbilim yönteminin geçerliği ve kesinliği de bir kat daha artacaktır.

Bütün bu nedenlerden ötürü, yönteminin değişik alanlarda geçirdiği sınavları ilgiyle izlemeyen bir dilbilimci de, dilbilim yöntemlerine yabancı bir yazın uzmanı da çağdışılığın çağımızdaki belirgin örneklerindedir¹⁶.

15 Birinci görüş E. Buyssens'te, ikinci görüş ise R. Barthes'ta en belirgin biçimini almıştır.

16 Burada R. Jakobson'un bir yargısından esin alıyoruz. Bkz. *Essais de linguistique générale*, Paris, éd. de Minuit, 1963, s. 248.